

Turizm’de Krizler: Dünya ve Türkiye Turizmi Üzerine Etkileri

Yaşar Yiğit Kaçmaz¹

Özet

Günümüzde küreselleşmenin etkisi, teknolojik gelişmeler, artan rekabet gibi birçok nedene bağlı olarak endüstriler krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Yaşanan krizlerden etkilenen endüstrilerin en önemlilerinden bir tanesi de dünya ekonomisinde önemli paya sahip olan turizm endüstrisidir. Bununla birlikte, endüstride yaşanan yoğun rekabet, turizmde dış çevre etkileşiminin fazla oluşu ve arz-talep hassasiyeti krizlerin turizm endüstrisi üzerindeki etkisini arttırabilmektedir. Bu kapsamda turizmde yaşanan krizler incelendiğinde salgınlardan doğal afetlere, terör eylemlerinden döviz hareketliliklerine kadar birçok krizin turizmi etkilediği görülmektedir. Turizm endüstrisinin çevre etkileşimi göz önüne alındığında krizlerin endüstri ve paydaşları üzerinde ne derece etkili olduğu dikkat çekici bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın konusu krizlerin turizm üzerindeki etkilerinin belirlenmesidir. Çalışma kapsamında krizlerin turizm üzerindeki etkileri ele alınmış olup, turizmde yaşanan krizler sınıflandırılmaya çalışılarak örneklerle incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma hem Dünya turizmi, hem de Türkiye turizm endüstrisi özelinde ele alınmıştır. Çalışmanın turizm endüstrisinde olası krizler karşısında önleyici tedbirler alınması noktasında yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

1. Giriş

Günümüzde birçok endüstri küreselleşmenin etkisi, artan rekabet ve çeşitli çevresel değişimler nedeniyle krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu krizler tarihte yaşanan birçok olayla örneklendirilebilir. 1929 yılında başlayan Büyük Buhran (Calomiris, 1993), 1986 yılında gerçekleşen Çernobil nükleer patlaması (Konovalchuk, 2006), 2001 yılında yaşanan 11 Eylül Terör Saldırıları (Virgo, 2001) ve 2020 yılında hayatımıza giren

1 Dr, yykacmaz@hotmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-8775-7003>

COVID-19 Pandemisi (Ciotti, vd., 2020) gibi olaylar endüstrileri etkileyen krizler olarak örneklendirilebilir. Yaşanan krizler birçok endüstriyi ciddi şekilde etkileyebilmektedir. Krizlerin etkileri farklı düzeylerde ve çeşitlerde olabilmektedir. Literatür incelendiğinde krizlerin etkilerine ilişkin birçok çalışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin Büyük Buhranın etkileri incelendiğinde buhranın başladığı 1929 yılında Amerika'da 24 bini aşkın finans ve banka kuruluşu faaliyet gösterirken, buhranın sona erdiği 1933 yılına gelindiğinde bu sayının 14 binlere düştüğü görülmektedir (Richardson, 2007: 588). Çernobil ile ilgili gerçekleştirilen bir çalışmada krizin etkilerinin uzun vadeli olduğu, patlama sonrası doğum oranının düştüğü ve bu durumun işgücünde azalmaya neden olarak Ukrayna ekonomisine ciddi zarar verdiği belirtilmektedir (Konovalchuk, 2006). Bir diğer örnek 11 Eylül terör saldırılarının etkileri üzerine verilebilir. 11 Eylül terör saldırılarının etkileri incelendiğinde etkinin sadece yapısal olmadığı başta Amerika'da yer alan havayolu şirketleri olmak üzere birçok endüstriyi yıkıcı şekilde etkilediği söylenebilir (Gittell, vd., 2006). Son olarak Dünya Sağlık Örgütü'nün COVID-19 pandemisine ilişkin verileri incelendiğinde 770 milyonu aşkın insanın salgından etkilendiğini, 7 milyona yakın insanın ise yaşamını yitirdiği görülmektedir (WHO, 2023). Salgının etkisi düşünüldüğünde neredeyse bütün endüstrileri etkilediği söylenebilir. Kriz örnekleri gibi krizin etkilerinde de örnekler arttırılabilir.

Yaşanan krizler incelendiğinde tahmin edilebileceği gibi birçok endüstrinin krizlerden etkilendiği görülmektedir. Bahsi geçen krizlerden dünya ekonomisinde büyük bir paya sahip olan turizm endüstrisi de payını almaktadır. Yaşanan krizlerden etkilenen endüstrilerin en önemlilerinden bir tanesi de dünya ekonomisinde önemli paya sahip olan turizm endüstrisidir. Turizmde krizler, turistlerin ve turizm endüstrisinin her bir taraf veya tarafların tamamı olmak üzere potansiyel yıkıcı değişimlerle karşı karşıya kaldığı koşullar şeklinde açıklanmaktadır (Henderson, 2007: 13). Bu noktada, turizm endüstrisinin potansiyel yıkıcı değişimle karşı karşıya kalma durumu ve çevre etkileşimi göz önüne alındığında krizlerin endüstri ve paydaşları üzerinde ne derece etkili olduğu dikkat çekici bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın konusu krizlerin turizm üzerindeki etkilerinin belirlenmesidir. Çalışma kapsamında krizlerin turizm üzerindeki etkileri ele alınmış olup, turizmde yaşanan krizler sınıflandırılmaya çalışılarak örneklerle incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma hem Dünya turizmi, hem de Türkiye turizm endüstrisi özelinde ele alınmıştır.

2. Turizm'de Krizler

Turizm endüstrisi diğer birçok endüstri gibi krizlerden etkilenen bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte, endüstride yaşanan yoğun rekabet, turizmde dış çevre etkileşiminin fazla oluşu ve arz-talep hassasiyeti krizlerin turizm endüstrisi üzerindeki etkisini arttırabilmektedir. Bu kapsamda turizmde yaşanan krizler incelendiğinde salgınlardan doğal afetlere, terör eylemlerinden döviz hareketliliklerine kadar birçok krizin turizmi etkilediği görülmektedir (Glaesser, 2003:5). Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılabilirliği gibi turizm endüstrisinde yaşanan krizler çeşitlilik ve etki düzeyinde farklılık göstermektedir. Bu krizler turizm endüstrisinde kurumları eklemekle kalmayıp, turistleri ve turist davranışlarını da etkileyebilmektedir. Özellikle turizm endüstrisinde yaşanan bu krizler güvenlik riski oluşturmakta, bu durum turistlerin kolaylıkla destinasyon tercihlerini değiştirmelerine veya seyahatlerini iptal etmelerine neden olabilmektedir (Göçen vd., 2011: 494). Turizmde yaşanan krizlerin turizm endüstrisi ve turistler üzerindeki etkisi krizin şiddet, coğrafi yayılım ve etkisine bağlı olarak değişim gösterebilmektedir (Pizzam, 1999: 34). Bu noktada, turizm endüstrisinin krizler karşısında krizlerden korunma ve turist kaybı yaşamamak adına doğru strateji ve yönetim belirleyebilmeleri için turizm endüstrisinde yaşanan krizlerin ve etkilerinin doğru şekilde bilinmesi gerekmektedir. Turizmde krizlerin doğru şekilde anlaşılabilmesi için ilk olarak turizmde yaşanan krizlerin ortak özellikleri incelenmelidir. Turizmde yaşanan krizlerin ortak özellikleri aşağıdaki şekilde sıranabilir (Özku, 2001: 47'den akt. Göçen vd., 2011: 499):

- Birincil veya ikincil nedenlerden dolayı ortaya çıkmış olabilirler,
- Doğrudan ekonomik nedenlerle ortaya çıkmasalar da doğurduğu sonuçlar ekonomik değer taşımaktadır,
- Belli sürede biriken nedenlere bağlı olarak gelişim gösterirler,
- Zamanla tekrarlayabilme özelliğine sahiptirler,
- Yapının tamamında ve sistemi oluşturan yapısal işleyişi etkilerler,
- Dışsal veya içsel nedenlerle ortaya çıkabilirler,
- Kriz öncesi, kriz anı ve kriz sonrası olmak üzere üç ana süreci içerirler,
- Çözüm yolları kısa, orta veya uzun vadeli olabilmektedir.

Turizmde yaşanan krizlerin ortak özellikleri olsa da literatür incelendiğinde turizmde yaşanan krizler ve etkileri üzerine uzlaşılmış bir sınıflandırmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle turizmde krizlerin ve etkilerinin doğru şekilde anlaşılabilmesi için turizmde krizlerin ve etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

Tablo 1: Krizler ve Karakteristik Özellikleri

Kriz Çeşitleri	Karakteristik Özellikler
Doğal / Fiziki Afetler	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Organizasyonların veya destinasyonların doğa olayları sonucunda zarar görmesini içermektedir. ➤ İklim değişikliği veya insan yapımı süreçler sonucu yaşanan orman yangınları, çevre kirlilikleri benzeri olaylar da bu kapsamda yer almaktadır.
Politik Krizler	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Turizm endüstrisi veya turistler yaşanan uluslararası savaşlar, iç karışıklıklar gibi bazı olaylardan dolayı yoldan etkilenebilmektedir.
Ekonomik Krizler	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Uluslararası veya ulusal durgunluklar, bölgesel ekonomik krizler ve para ile ilgili yaşanabilecek krizleri içermektedir.
Kötü Niyet	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bazı aktör veya rakiplerin organizasyonu veya destinasyonu değiştirmek amacıyla aşırı taktikler kullanmasını ifade etmektedir. Gasp, terör eylemleri ve casusluk faaliyetleri gibi olaylar örnek olarak gösterilebilir.
Zorluklar	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Organizasyonların veya destinasyonların faaliyetlerden hoşnut olmayan paydaşlarla karşı karşıya kalma durumunu ifade etmektedir. Boykotlar veya protestolar bu kapsamda yer almaktadır.
Büyük Hasarlar	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Çevresel zararlara neden olan büyük çaplı kazaları ifade etmektedir. Tanker kazaları veya nükleer patlamalar gibi olaylar örnek olarak gösterilebilir.
Örgütsel Suçlar	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Organizasyonun gerçekleştirdiği faaliyetler nedeniyle zarar görmesi veya itibarsızlaşması durumudur.
İşyeri Zorbalıkları	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bir çalışan veya üst yönetici tarafından bir diğer çalışan veya çalışan grubuna şiddet uygulanmasını ifade etmektedir. Taciz veya fiziki şiddet olayları bu kapsamda yer almaktadır.
Dedikodular	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Organizasyon tarafından bir hizmet veya ürün hakkında yanlış bilgilendirme yapılması olayıdır.

Kaynak: Ritchie, 2009: 28-29

Turizm'de yaşanan krizler ve etkileri incelendiğinde krizler ve etkilerinin farklı çalışmalarda farklı şekillerde sınıflandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ritchie (2009) gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında kriz çeşitlerini turizm alanında incelemiş ve turizmde ilişkili olabilecek karakteristik özelliklerini açıklamıştır. Tablo 1'de yer alan bilgiler incelendiğinde turizmde krizlerin doğal / fiziki afetler, politik krizler, ekonomik krizler, kötü niyet, zorluklar, büyük hasarlar, örgütsel suçlar, işyeri zorbalıkları ve dedikodular olmak üzere dokuz başlıkta incelendiği görülmektedir. Turizmde krizlerin ele alındığı bir diğer çalışma ise Henderson'a (2007) aittir. Henderson (2007) çalışmasında

Tablo 2’de görüleceği üzere turizmde krizleri ekonomik, politik, sosyo-kültürel, çevresel, teknolojik ve ticari olmak üzere altı başlıkta incelemiştir. Ayrıca yazar sınıflandırdığı kriz türlerini dışsal ve içsel olmak üzere iki ayrı kategoride değerlendirmiştir. Bir diğer çalışmada ise Köşker (2017: 218) turizmde yaşanan krizleri dört ana başlıkta toplamıştır. Bu başlıklar; doğal krizler, iç çatışma, savaş ve terör, ekonomik ve siyasi krizler ve salgın hastalıklar şeklindedir.

Tablo 2: Turizm’de Krizler ve Neden Olduğu Dışsal ve İçsel Tehditler

Tür	Dışsal	İçsel
Ekonomik	Durgunluk	Maliyet Artışı
	Döviz Dalgalanmaları	Gelir Düşüşü
	Vergilendirmeler	Karsızlık
Politik	Hükümet Politikaları	-
	Uluslararası İlişkiler	
	İstikrarsızlık	
	Terör	
Sosyo-Kültürel	Huzursuzluk	Personel Sorunları
	Artan Suç Oranı	Kültürel Çatışmalar
Çevresel	Doğal Olaylar	Aşırı Gelişme Çevresel Bozulmalar
	Doğal Afetler	
	Kirlilik	
	Sağlıkla İlgili Sorunlar	
Teknolojik	Bilgisayar Sistem Çökmeleri	Ulaşım Kazaları
	Mekanik Arızalar	
	Tasarım Hataları	
	Yangınlar	
Ticari	Ticari Düzenlemeler	Rekabet
	Devlet Müdahaleleri	İş Anlaşmazlıkları
		Yanlış Yönetim Kararları İnsan Hataları

Kaynak: Henderson, 2007:5

Turizmde yaşanan krizler ve etkileri incelendiğinde literatürde turizmde yaşanan krizler ve etkileri üzerine uzlaşmış bir sınıflandırmanın olmadığı görülmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında turizmde yaşanan krizler ve etkileri diğer çalışmalardan bağımsız olarak incelenmeye ve örneklendirilmeye çalışılmıştır. Gerçekleştirilen incelemede turizmde krizler ve etkileri Dünya ve Türkiye turizmde yaşanan olaylarla örneklendirilmeye çalışılmıştır.

2.1. Çevresel Krizler

Turizm ve çevre ilişkisi göz önünde bulundurduğunda, çevrede yaşanabilecek değişimlerin turizm endüstrisini doğrudan etkileyebileceği görülmektedir. Gerek turizm işletmelerinin bulunduğu çevrede, gerekse turistlerin ziyaret ettikleri destinasyonlarda yaşanabilecek çevresel krizlerin yıkıcı etkilere neden olabilir. Turizmde yaşanan çevresel krizler incelendiğinde krizlerin afetler, çevre kirlilikleri ve çevresel bozulmalar ile taşıma kapasitesi aşımı şeklinde sıralanabilir (Henderson, 2007; Ritchie, 2009; Köşker, 2017).

Turizmde yaşanan çevresel krizler incelendiğinde nitelik olarak farklılık gösterdiği görülmektedir. Yaşanan çevresel krizler incelendiğinde turizm endüstrisini en derinden, yıkıcı şekilde etkileyen kriz türünün afetler olduğu söylenebilir. Bahsi geçen afetlere ilişkin krizler incelendiğinde afet türü ne olursa olsun, etkilerinin genellikle benzer şekilde olduğu görülmektedir. 1999 yılında Tayvan'da yaşanan deprem sonrasında on binlerce insan depremden etkilenirken, turizm endüstrisinin faydalandığı çok sayıda altyapının (yollar, havalimanları vb.) deprem sonrası ciddi hasar aldığı görülmektedir. Bu durum turizm verilerine de yansımış olup, deprem sonrası bir önceki yıla göre ülkeye gelen ziyaretçi sayısında %15'lik düşüş, 230 önemli doğa noktasında ziyaretçi sayısında ise %27'lik bir düşüş yaşandığı belirtilmektedir. Uluslararası turistlere yönelik otel doluluk oranları incelendiğinde ise %60'a yakın bir düşüşün yaşandığı görülmektedir (Huang & Min, 2002: 145). Yeni Zelanda'da 2010 yılında yaşanan depremle ilgili gerçekleştirilen bir çalışmada ülkenin en büyük ikinci şehri olan Christchurch'de otel ve hostellerin üçte ikisinin yıkıldığı belirtilmektedir (Orchiston, vd., 2014: 32). Bir diğer örnekte, Amerika Birleşik Devletleri'nin New Orleans eyaletinde gerçekleşen Gustav Kasırgasında ise otellerin %88'inin faaliyetlerini kasırgadan dört gün önce durdurduğu, %13'ünün elektrik sistemlerini, %17'sinin telefon sistemlerini ve %42'sinin faaliyetlerini sürdürecektir yeterli sayıda işgörenlerini kayb ettikleri belirlenmiştir (Lamanna, vd., 2012). Aynı eyalette yaşanan Katrina Kasırgasında 1409 turizm işletmesi faaliyetlerini durdurmuş olup, 33 bine yakın çalışanın bu afetten etkilendiği, ekonominin günlük ortalama 15 milyon dolar zarara uğradığı ölçümlenmiştir (Pearlman & Melnik, 2008: 59). Bir diğer afet türü olan küresel ısınma ile gerçekleştirilen bir çalışmada ise Avrupa'da kayak turizmi yapan ülkelerde hava sıcaklıklarının iki derece yükselmesiyle birlikte 1971-2000 yılları arasında 7.3 milyon olan turist kayıp riskinin, günümüzde 10 milyona yükseldiği ifade edilmektedir (Damm, vd., 2017). Son olarak Türkiye'de 2023 yılı başında yaşanan Kahramanmaraş merkezli deprem ile ilgili ise henüz akademik çalışmalar gerçekleştirilmemiş olsa da turizm ile ilgili verilerin gazete haberlerine yansdığı görülmektedir. Yaşanan depremin ardından depremin etkilendiği illerde faaliyet gösteren

242 konaklama işletmesinin hasar aldığı, hasarın yaklaşık 2,2 milyar Türk Lirası olduğu belirlenmiştir (Dünya Gazetesi, 2023).

Turizmde yaşanan çevresel krizler incelendiğinde krizlerin afetlerle sınırlı olmadığı görülmektedir. Turizm endüstrisini etkileyen bir diğer kriz türü çevre kirlilikleri ve çevresel bozulmalardır. Örnekler incelendiğinde, Malezya'da gerçekleştirilen bir çalışmada 1990-2014 yıllarında ülkeye gelen turistlerin neden olduğu karbondioksit salınımı ve enerji tüketiminin çevre kirliliğinde etkili olduğu belirlenmiştir (Azam vd., 2018). Asya Kaplanları olarak bilinen Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore'de gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise turizmde yaşanacak %1'lik gelişmenin karbon emisyonunu yaklaşık %0,3 düzeyinde arttıracığı belirtilmektedir (Ahmad & Ma, 2022). Benzer sonuçlar Katırcıoğlu (2014) tarafından Türkiye'de gerçekleştirilen bir çalışmada da yer almaktadır. Araştırma sonuçları turizmde yaşanan gelişmelerin artan şekilde enerji tüketimini ve karbon emisyonunu arttırdığını göstermektedir.

Turizmde yaşanan çevresel krizlerden bir diğer taşıma kapasite aşımı olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte, taşıma kapasitesi ile ilgili literatür incelendiğinde taşıma kapasitesinin sadece çevre ile ilişkili olmadığı, aynı zamanda sosyal ve ekonomik etkileri de olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde Puket Adalarında gerçekleştirilen bir çalışmada Puket Adalarını oluşturan şehirlerde fiziki taşıma kapasitesi aşımaları yaşandığı ve bu durumun maliyetlere yansyarak hayat pahalılığına neden olduğu belirtilmektedir (Sinlapasate, vd., 2020). Türkiye'de Bozcaada'da gerçekleştirilen bir çalışmada ise 2011 yılı Ramazan ayında aşırı turist gelmesi nedeniyle kapasite aşımı yaşandığı, bu durumun alt ve üstyapı olanakları ile sunulan hizmette aksamalara neden olduğu ve ciddi sorunlar yaşandığı belirlenmiştir (Doğan, 2013).

2.2. Sosyo-Kültürel Krizler

Turizm endüstrisi ve turistler buldukları destinasyonun toplumu ve kültürü üzerinde değişimlere neden olabilmektedir (Henderson, 2007: 72). Bu değişimler bir süre sonra destinasyonda sosyo-kültürel anlamda taşıma kapasitesinin taşmasına neden olabilmektedir. Bu taşma iki yönlü gerçekleşebilir. Konu yerel halk düzeyinde incelendiğinde destinasyonda yaşanan turist artışının bir süre sonra yerel halkın yaşamını ve kültürünü etkilemekte olup, bu durum yerel halk üzerinde hoşnutsuzluğa neden olabilmektedir (Martin & Uysal, 1990: 329; Watson & Kopachevsky, 1996: 175). Diğer yandan konu turistler düzeyinde incelendiğinde destinasyonda yaşanacak yerel halk ile ilgili sorunların, aşırı kalabalık ve turizm çalışanlarının

olumsuz davranışları gibi olayların turistlerde hoşnutsuzluk yarabileceği öngörülmektedir (Martin & Uysal, 1990: 329; Saveriades, 2000: 149). Bu bağlamda turizmde yaşanabilecek sosyo-kültürel krizlerin turizm endüstrisi üzerinde etkili olabileceği söylenebilir. Turizmde yaşanabilecek sosyo-kültürel krizler artan suç oranı, huzursuzluk ve kültürel çatışmalar şeklinde sıralanabilir (Henderson, 2007; Ritchie, 2009).

Turizmde yaşanan sosyo-kültürel krizler incelendiğinde yaşanan sorunların genellikle bireysel yaşandığı, akabinde ise sorunun diğer kişiler tarafından öğrenilmesi sonucunda turizm paydaşları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Turizmde yaşanan sosyo-kültürel krizler ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde karşımıza çeşitli örnekler çıkmaktadır. Örneğin, Aruba'da 2005 yılında Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı Natalee Holloway isimli turistin kaybolmasının ardından olayın medyaya yansımaları nedeniyle 2006 yılında Amerika'dan Aruba'ya gelen turist sayısında %58'lik düşüş yaşandığı görülmektedir (Brown, 2015). Gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise Macaristan'da 2000'ler itibarı ile turizm faaliyetleri nedeniyle sosyo-kültürel değişimlerin yaşandığı ve bu durumun suç oranını arttırdığı belirtilirken, 1990'larda bin kişi başına suç oranı 34'ken, 2000'lerde bu sayının 45'lere çıktığı belirtilmektedir (Michalko, 2004).

Turizmde yaşanan sosyo-kültürel krizler artan suç oranları ile sınırlı değildir. Turizm nedeniyle farklı kültür ve inançlardan insanların farklı kültür ve inançlara sahip yerel halkın bulunduğu yerlere gitmeye başlaması ve kamusal anlamda bu bölgelere turist çekmek amacıyla yatırımlar yapılmaya başlaması yerel halk üzerinde huzursuzluğa ve kültürel çatışmalara neden olabilmektedir. Bu durumun en somut örneği, İsrail'in Nasıra şehrinin Hristiyanlar için kutsal sayılması nedeniyle turist talebini arttırmak amacıyla bölgede kamu projeleri başlatılması ve bu durumun Müslüman yerel halk tarafından tepkiyle karşılanarak, olaylara neden olması şeklindedir (Cohen-Hattab & Shoval, 2007). Bali'de gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise yerel halkın turistlerin yüksek sesli konuşmalarından, sarhoşluklarından ve yerel halka saygı göstermemelerinden rahatsız oldukları ve bu durumun huzursuzluk yarattığı belirtilmektedir (Iverson, 2010).

2.3. Sağlık Krizleri

Turizm insan odaklı oluşu bir eylem oluşu turistlerin ve turizm paydaşlarının karşılaştıkları sağlık risklerini de beraberinde getirmektedir. Bu noktada turistler tarafından algılanan risk turistlerin destinasyon tercihlerini ve seyahat davranışlarını etkileyebilmektedir (Reichel vd., 2007: 227). Bununla birlikte, turistlerin taşıyıcı olmaları yerel halk sağlığını risk altına alan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda,

turizm endüstrisinde yaşanabilecek sağlık ile ilgili krizlerin gerek turistler gerekse yerel halk üzerinde etkili olabileceği öngörülmektedir. Turizm’de yaşanabilecek sağlık ile ilgili krizler bulaşıcı hastalıklar ve turist yaralanmaları şeklinde sıralanabilir.

Turizmde yaşanan sağlık ile ilgili krizler ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde karşımıza çeşitli örnekler çıkmaktadır. Bulaşıcı hastalıklarla ilgili örnekler incelendiğinde Birleşik Krallıkta 2001 yılında yaşanan ayak ve ağız hastalıkları salgını nedeniyle %25 dolayların seyahat iptali gerçekleştiği ve bu durumun 2.7 ila 3.2 milyar pound arası kayba neden olduğu belirlenmiştir (Thompson vd., 2002). Bir diğer örnekte ise Japonya’da 2003 yılında başlayan SARS salgını nedeniyle 1 ay içerisinde turist sayısında %55’e yakın düşüş yaşandığı görülmektedir (Cooper, 2005: 124). Turizm endüstrisinde yaşanan bulaşıcı hastalıklarla ilgili krizlerin en önemlisi ise 2020 yılında başlayan COVID-19 pandemisidir. Pandeminin etkileri incelendiğinde pandeminin başlaması ile destinasyonların tamamının koruyucu önemler aldığı, %27’sinin ise sınırlarını uluslararası turistlere tamamen kapattığı görülmektedir. Pandemi turist hareketliliği bakımından incelendiğinde 2019 yılında 1.5 milyar insan seyahat ederken, pandeminin başladığı 2020 yılında bu sayının 380 milyona düştüğü belirtilmektedir. Bu durum turizm gelirlerinde 1.3 trilyon dolarlık düşüşe neden olmuştur (UNWTO, 2023_b).

Turizmde yaşanan sağlık ile ilgili krizler sadece bulaşıcı hastalıklar ile sınırlı değildir. Turistlerin geçirdiği herhangi bir kaza sonucunda yaralanması da ayrı bir kriz türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kazalar her ne kadar bireysel olsalar da, günümüz teknolojisi ve kitle iletişim araçlarının neden olduğu hızlı bilgi akışı nedeniyle herhangi bir turizm faaliyeti yada destinasyonu hakkında olumsuz algıya neden olabilmektedir. Örneğin Mısır’da 2023 yılında gerçekleşen köpekbalığı saldırısında bir Rus vatandaşı yaşamını yitirirken, Rus Konsolosluğunun vatandaşlarını denize girme konusunda uyardığı basına yansımıştır (CnnTürk, 2023). Bir başka örnekte ise Rusya İstanbul’da bıçaklı saldırı sonucunda bir Rus vatandaşının yaşamını yitirmesi nedeniyle İstanbul’da gidilmemesi gereken semtlerin listesini yayınlarken (Turizm Güncel, 2023), yine Rusya’da yayın yapan bir turizm haber sitesinden Türkiye’ye gidecek Rus vatandaşlarına ölümcül etkiye sahip zakkum bitkisinden uzak durulması yönünde uyarılar yapıldı (Haber Vakti, 2023).

2.4. Politik Krizler

Turizm endüstrisinde gerçekleşen turist hareketliliği göz önünde bulundurulduğunda turistler gittikleri veya gitmeyi planladıkları destinasyonlarda güven içerisinde olmaları turistlerin destinasyon tercih ve turist davranışlarını etkileyen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle turizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği destinasyonlarda yaşanan politik krizler turistlerin tercih ve davranışlarını etkilemektedir. Bununla birlikte, turistlerin mensubu oldukları ülke ile gidecekleri ülke arasında yaşanabilecek krizlerin de tercih ve davranışlarda etkili olabileceği görülmektedir. Bu bağlamda, turizmde yaşanan politik krizlerin incelenmesi gerekmektedir. Turizmde yaşanabilecek politik krizler ulusal veya bölgesel bazda terör olayları ve iç karışıklıklar şeklindeyken, uluslararası bazda ülkeler arası yaşanan politik krizler şeklinde olabilmektedir (Henderson, 2007; Ritchie, 2009; Köşker, 2017).

Turistlerin destinasyon tercihler ve turist davranışları incelendiğinde güvenlik konusunun önem arz ettiği bilinmektedir. Bu bakımdan turistlerin tercih edecekleri destinasyonlarda yaşanabilecek bir terör olayının veya iç karışıklığın doğrudan turistlerin davranışlarını etkilediği görülmektedir. Turizmde yaşanan bu krizlere ilişkin birçok örnek mevcuttur. Yaşanan olaylar doğrudan turistlere yönelik olabileceği gibi, destinasyonda gerçekleşen bir krizin turistler tarafından güvenlik zafiyeti olarak algılanabilmesi de mümkündür. Örneğin 1980'li yıllarda yaşanan terör olaylarındaki artış ve akabinde gerçekleşen Körfez Savaşlarının turist hareketliliğinde önemli düşümlere neden olduğu, turistlerin genellikle seyahatlerini güvenli bölgelere gerçekleştirdikleri veya seyahat etmekten vazgeçtikleri görülmektedir (Sönmez vd., 1999: 13). 1992-1995 yıllarında Mısır'da gerçekleşen terör saldırıları incelendiğinde ise turist sayısında %22'lik, turizm gelirinde ise %43'e varan düşüş yaşandığı belirlenmiştir (Sönmez, 1998: 422). Benzer bir örnekte ise, Mısır Luxor'da düzenlenen bir saldırıda 58, Ürdün'de otellere düzenlenen bir saldırıda 60, Kenya'da benzer şekilde bir otele düzenlenen saldırıda 88 kişi yaşamını yitirirken, Bali'de bir gece kulübüne düzenlenen bir saldırıda ise 200'e yakın turistin yaşamını yitirmiştir (Radic, vd., 2018: 238). Bir destinasyonda yaşanabilecek iç karışıklıkların turizm endüstrisi üzerindeki etkileri incelendiğinde ise terör olaylarında olduğu gibi konu ile ilgili çeşitli örneklerin olduğu görülmektedir. 2011 yılında yaşanan Arap Baharı ve akabinde Mısır'da Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in devrilmesi ile sonuçlanan olayların Mısır'da turizm endüstrisini ciddi şekilde etkilediği 2010 yılına göre turist girişlerinde üçte bir oranında düşüş yaşandığı görülmüştür (Tomazos, 2017). Benzer şekilde Arap Baharının etkisi ile 2011 yılında Suriye'de başlayan iç karışıklıklar öncesinde Suriye'ye yıllık ortalama 7 milyon turist gelirken, iç karışıklık ve savaşın başlaması ile bu sayının sıfırlandığı belirtilmektedir (Hanon & Wang, 2020).

Turizmde yaşanan politik krizler bir destinasyonda yada bölgede yaşanan olaylarla sınırlı değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi turistlerin mensubu olduğu ülkeler ile seyahatlerini yapacakları ülkeler arasında yaşanabilecek

politik krizlerde turistlerin destinasyon tercihlerini ve turist davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu krizin en somut örneği olarak Türkiye-Rusya arasında 2015 yılında yaşanan uçak krizi gösterilebilir. Yaşanan olay sonrasında Rusya'nın Türkiye'ye seyahat yasağı ve yasağın kalkmasına karşın seyahat acentalarına uyguladığı yaptırımlar sonucunda sadece Antalya'da 2016 Kasım ayında bir yıl önceye göre Rus turist girişinde %84'lük düşüş yaşandığı çeşitli kaynaklarda yer almaktadır (Hürriyet Gazetesi, 2016). Turizm endüstrisini etkileyen uluslararası bazda ülkeler arası yaşanan politik krizler sadece iki ülke arasında yaşanan krizler nedeniyle olmayabilmektedir. İki ülke arasında yaşanan politik sorunlardan üçüncü ülkeler etkilenebilmektedir. Bu durum bazı üçüncü ülkeler için dezavantaj oluştururken, bazı üçüncü ülkeler için ise avantaj oluşturabilmektedir. Bu durumun örnekleri incelendiğinde 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı gösterilebilir. Savaşın başlamasının ardından Avrupa ülkelerinin Rusya'ya ambargo uygulaması nedeniyle Rusya ile Avrupa ülkeleri arasında uçuş gerçekleştiren havayolu şirketlerinin ciddi şekilde etkilendiği, buna karşın ambargo uygulamayan Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinde ise uçuş kapasitelerini arttırdığı görülmektedir (Turizm Gazetesi, 2023).

2.5. Ekonomik ve Ticari Krizler

Turizmin potansiyel ekonomik katkısı genel olarak kabul edilmektedir (Yang & Chen, 2009: 37). Bu durum turizmin Dünya ekonomisine katkısı ile ilişkilidir. Turizm endüstrisinin Dünya ekonomisine katkısı incelendiğinde 2022 yılında gayri safi yurtiçi hasılanın %7.6'sını oluşturduğu (WWTC, 2023), turizm gelirinin ise 1 trilyon Amerikan Dolarına ulaştığı görülmektedir (UNWTO, 2023). Bir diğer veriye göre ise 2022 yılında turizm endüstrisi 22 milyon insana yeni istihdam olanağı sağlarken (WWTC, 2023), Dünya genelinde 2022 yılında 295 milyon insana istihdam olanağı sağladığı belirlenmiştir (Statista, 2023).

Turizm endüstrisinin Dünya ekonomisine yaptığı katkı yadsınamayacak düzeyde olması ile birlikte endüstriyi krizlerden etkilenebilir hale getirmektedir. Dünya genelinde ekonomik ve ticari anlamda yaşanabilecek kriz turizm endüstrisini doğrudan etkileyebilmektedir. Yaşanabilecek krizler makro düzeyde uluslararası veya ulusal durgunluklar, bölgesel ekonomik krizler, döviz dalgalanmaları, vergilendirmeler, devlet müdahaleleri ve ticari düzenlemeler şeklinde olabilirken, mikro düzeyde maliyet artışı, gelir düşüşü ve buna bağlı olarak yaşanabilecek karsızlık durumu, rekabet veya iş anlaşmazlıkları nedeniyle yaşanabilecek sorunlar ve yanlış ticari yönetim kararları şeklinde sıralanabilir (Henderson, 2007; Ritchie, 2009; Köşker, 2017).

Turizm'de yaşanan ekonomik ve ticari krizler incelendiğinde krizlerin en başlarda ulusal veya bölgesel düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin, İsviçre'de para değerinin yüksek oluşu 1990'larda turistlerin ülkeye gelişini olumsuz yönden etkilerken, diğer yandan İsviçre vatandaşlarının diğer ülkelere seyahatini arttırarak konaklama işletmelerinin doluluklarında azalmalar yaşanmasına neden olmuştur (Marvel & Johnson, 1997: 280). Bir diğer örnekte ise Brezilya'da 2002 yılında yaşanan döviz krizi nedeniyle başta ekonomik ve politik krizlerin yaşandığı Arjantin gibi Latin Amerika Ülkelerinden gelen ziyaretçi sayısında ciddi düşüşler yaşanmıştır (Henderson, 2007: 20).

Turizm'de küresel düzeyde yaşanan ekonomik ve ticari krizler incelendiğinde karşımıza endüstrinin ilk kez ciddi bir krizle karşılaştığı 2008-2009 ekonomik krizi çıkmaktadır. Bahsi geçen kriz nedeniyle 2009 yılında turist girişlerinde %4'lük, uluslararası turizm gelirinde ise %6'lık düşüş yaşanmıştır. Yaşanan bu kriz turizm endüstrisinden ciddi gelir elde eden Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiştir. Veriler incelendiğinde 2009 yılında turist girişinde %2'lik artışa karşın, turizm gelirinde %3,2'lik düşüş yaşandığı görülmüştür (UNWTO, 2013).

2.6. Kurumsal Krizler

Turizmde yaşanan krizler her zaman dış etkenlere bağlı olarak çıkmamakta, turizm işletmelerinin iç dinamiklerine bağlı olarak da gelişebilmektedir. Turizm işletmelerinin içerisinde yaşanan bu krizler işletmelerin sürdürülebilirliğini etkileyebilen boyutlarda olabilmektedir. Bu bağlamda, turizm endüstrisinde yaşanabilecek kurumsal krizlerin gerek turizm işletmeleri gerekse çalışanlar üzerinde etkili olabileceği öngörülmektedir. Turizm'de yaşanabilecek kurumsal krizler finansal krizler ve çalışan sorunları şeklinde sıralanabilir.

Turizm endüstrisi ekonomide ve ticari gelişmeler nedeniyle krizler yaşarken, diğer yandan kurum içi finansal kararlar nedeniyle de kriz yaşayabilmektedir. Kurum içi finansal kararlar yanlış maliyetlendirme ve yanlış fiyat politikaları şeklinde olurken, konu ile ilgili örnekler incelendiğinde Dünya'da ve Türkiye'de çok sayıda tesisin benzer nedenlerle iflasını açıkladığı ve önümüzdeki süreçte bu sayının artabileceği görülmektedir (Hürriyet Gazetesi, 2018; Bloomberg Law, 2023, Cumhuriyet Gazetesi, 2023).

Turizm endüstrisinde yaşanan sorunlar finansal krizlerle sınırlı olmayıp çalışan kaynaklı da olabilmektedir. Turizm işletmelerinde yaşanan çalışan kaynaklı krizler farklı türlerde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, 2018 yılında Antalya'da iflasını açıklayan bir otelin önünde çalışanlar tarafından eylem gerçekleştirildiği görülmektedir (Hürriyet Gazetesi, 2018). Bir diğer

örnekte ise Amerika Birleşik Devletleri'nin Los Angeles eyaletinde otel çalışanları şehirde artan konut fiyatları nedeniyle greve gitmiş ve şehirde bulunan otellerin faaliyetlerinde sıkıntılar yaşanmıştır (LaIst, 2023). Turizm endüstrisinde yaşanan çalışan kaynaklı krizler bunlarla sınırlı olmayıp esas krizlerin iş kazaları nedeniyle yaşandığı görülmektedir. Türkiye'de turizm endüstrisinde yaşanan kazalar incelendiğinde 2011 yılında 1.816 çalışan iş kazası yaşarken bu sayının 2020 yılına geldiğinde 24.929'a çıktığı, 2011-2020 yılları arasında sektörde gerçekleşen iş kazası ortalamasının ise 19.154 olduğu belirlenmiştir (Tekbalkan ve Uygur, 2022: 9).

2.7. Teknolojik Krizler

Günümüzde gelişen teknolojinin insanlığın bütün faaliyetlerine etki ettiği bir gerçektir. Gelişen teknoloji turizm endüstrisi tarafından da kullanılmakta, bu durum turizm endüstrisinde teknolojik krizlere karşı karşıya bırakmaktadır. Bu bağlamda, turizm endüstrisinde yaşanabilecek teknolojik krizlerin gerek turistler gerekse turizm işletmeleri üzerinde etkili olabileceği öngörülmektedir. Turizm'de yaşanabilecek teknolojik krizler bilişim suçları ve tasarımı etkileyen krizler şeklinde sıralanabilir.

Turizm endüstrisinde teknolojinin kullanmaya başlaması ile birlikte bilişim sistemleri kullanımı artmıştır. Günümüzde misafirlerin verilerinin depolanmasından, finansal işlemlerin gerçekleştirilmesine kadar birçok işlem bilgisayarlar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu durum her ne kadar işletme için kolaylık sağlasa da, yaşanabilecek krizleri de beraberinde getirmektedir. Turizmde yaşanan bilişim suçları ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde karşımıza çeşitli örnekler çıkmaktadır. Örneğin 2017 yılında Avusturya'da bir otelin bilgisayar sistemlerine girmeyi başaran kişiler oteldeki bütün odaların elektronik kapılarını kilitleyerek misafirleri rehlin almışlar ve talep ettikleri fidyenin ödenmesinin ardından kapıları açmışlardır (The New York Times, 2017). Bir diğer örnekte ise Marriott Oteller Grubuna ait bilgisayar sistemine siber saldırı düzenleyen kişilerce 500 milyon misafirin kişisel bilgilerini çalmışlardır. Turizm endüstrisinde infial uyandıran bu olay sonrasında birçok ülke otel grubuna yaptırımlar uygularken, Türkiye'de bu duruma sessiz kalmayarak otel grubuna para cezası uygulamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 2019).

Turizmde yaşanan teknolojik krizler sadece bileşim suçları ile sınırlı değildir. Başta konaklama işletmeleri olmak üzere turizm işletmelerinde tasarımı etkileyen krizlerin de yaşandığı bilinmektedir. Yukarıda daha önce anlatılan Türkiye'de 2023 yılı başında yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremin oteller üzerindeki yıkıcı etkisi bu krizlere örnek olarak

gösterilebilir. Bir diğer örnekte ise, Ürgüp'te bir otelde inşa edilen asansörün fotoğraflarının sosyal medyada paylaşılmaya başlaması ve doğaya uygun olmadığının belirtilmesi üzerine tesisin yeni asansör projesi çizdirerek krizi aşmaya çalıştığı görülmektedir (Turizm Ajansı, 2019). Yukarıda yer alan örnekler tasarımı etkileyen krizler genellikle turizm işletmelerini etkilerken yaşanan bazı krizlerin turistleri de etkilemektedir. Antalya'da bir otelde çıkan yangında 2 turistin yaşamını yitirip, 12 kişinin yaralanması örnek olarak gösterilebilir (Cumhuriyet Gazetesi, 2023_b).

3.Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın amacı krizlerin turizm üzerindeki etkilerinin belirlenmesidir. Çalışma kapsamında krizlerin turizm üzerindeki etkileri ele alınmış olup, turizmde yaşanan krizler sınıflandırılmaya çalışılarak örneklerle incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma hem Dünya turizmi, hem de Türkiye turizm endüstrisi özelinde ele alınmıştır. Gerçekleştirilen çalışmada yer alan bulgular incelendiğinde turizmde yaşanan krizlerin sınıflandırılmasına ilişkin üzerinde uzlaşılmış bir sınıflandırmanın olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, çalışma kapsamında turizmde krizler sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada daha önceki çalışmalar da dikkate alınarak turizm krizleri çevresel krizler, sosyo-kültürel krizler, sağlık krizleri, politik krizler, ekonomik ve ticari krizler, kurumsal krizler ve teknolojik krizler olmak üzere yedi başlıkta incelenmiştir.

Turizmde yaşanan krizler incelendiğinde kriz hangi başlıkta yer alırsa alsın turizmin bütün paydaşları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, krizlerin yaşanma sıklığı ve etki alanı dikkate alındığında göz ardı edilemeyecek önemde bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, turizm endüstrisinde yer alan paydaşların yaşanan krizleri bilmesi ve ders çıkarması ile yaşanabilecek krizler karşısında gerekli önemleri alarak faaliyetlerini şekillendirmelerinin turizm işletmelerinin sürdürülebilirliği açısından büyük önem arz ettiği söylenebilir. Bu bakımdan gerçekleştirilen çalışmanın turizm endüstrisinde olası krizler karşısında önleyici tedbirler alınması noktasında yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahmad, N. & Ma, X. (2022). How Does Tourism Development Affect Environmental Pollution?. *Tourism Economics*, 28(6): 1453-1479. Doi: 10.1177/13548166211000480
- Azam, M., Alam, M., & Hafeez, M. H. (2018). Effect of Tourism on Environmental Pollution: Further Evidence from Malaysia, Singapore and Thailand. *Journal of Cleaner Production*, 190: 330-338. Doi: 10.1016/j.jclepro.2018.04.168
- Bloomberg Law. (2023). *Hotels' Distress Lays Groundwork for More Bankruptcies in 2023*. Erişim: <https://news.bloomberglaw.com/bankruptcy-law/hotels-distress-lays-groundwork-for-more-bankruptcies-in-2023> (20.08.2023).
- Brown, C. B. (2015). Tourism, Crime and Risk Perception: An Examination of Broadcast Media's Framing of Negative Aruban Sentiment in the Natalee Holloway Case and Its Impact on Tourism Demand. *Tourism Management Perspectives*, 16: 266-277. Doi: 10.1016/j.tmp.2014.12.001
- Calomiris, C. W. (1993). Financial Factors in the Great Depression. *Journal of Economic Perspectives*, 7(2): 61-85. Doi: 10.1257/jep.7.2.61
- Ciotti, M., Ciccozzi, M., Terrinoni, A., Jiang, W., Wang, C. & Bernardini, S. (2020). The COVID-19 Pandemic. *Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences*, 57(6): 365-388. Doi: 10.1080/10408363.2020.1783198
- CnnTürk. (2023). *Mısır'da Dehşet Anları! Köpekbaliği Saldırısına Uğrayan Rus Turist Hayatını Kaybetti*. Erişim: <https://www.cnnurk.com/dunya/misirda-dehset-anlari-kopek-baligi-saldirisina-ugrayan-rus-turist-hayatini-kaybetti> (20.08.2023).
- Cohen-Hattab, K. & Shoval, N. (2007). Tourism Development and Cultural Conflict: The Case of "Nazareth 2000". *Social & Cultural Geography*, 8(5): 701-717. Doi: 10.1080/14649360701633220
- Cooper, M. (2005). Japanese Tourism and the SARS Epidemic of 2003. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 19(2-3), 117-131. Doi: 10.1300/J073v19n02_10
- Cumhuriyet Gazetesi. (2023). *Yassıada'da İflas Bayrağı Çekildi: 'Devrediyoruz?'*. Erişim: <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/yassiadada-iflas-bayragi-cekildi-devrediyoruz-1923689> (20.08.2023).
- Cumhuriyet Gazetesi. (2023). *Antalya'da Otel Yangını: 2 Turist Öldü, 12 Kişi Yaralandı*. Erişim: <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/antalyada-otel-yangini-2-turist-oldu-12-kisi-yaralandi-2101534> (20.08.2023).
- Cumhuriyet Gazetesi. (2019). *Marriott International'a Türkiye Cezası*. Erişim: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/marriott-internationala-turkiye-cezasi-1469478> (20.08.2023).

- Damm, A., Greuell, W., Landgren, O. & Pretenthaler, F. (2017). Impacts of +2° C Global Warming on Winter Tourism Demand in Europe. *Climate Services*, 7: 31-46. Doi: 10.1016/j.cliser.2016.07.003
- Doğan, M. (2013). Bir Kriz Faktörü Olarak Taşıma Kapasitesi Aşımı ve Bozcaada Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1): 85-108.
- Dünya Gazetesi. (2023). *Deprem'in Turizm Tesislerine Zararı 2,2 Milyar TL*. Erişim: <https://www.dunya.com/sectorler/depremin-turizm-tesislerine-zarari-22-milyar-tl-haberi-690652> (20.08.2023).
- Gittell, J. H., Cameron, K., Lim, S. & Rivas, V. (2006). Relationships, Layoffs, and Organizational Resilience. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 42(3), 300-329. Doi: 10.1177/0021886306286466
- Glaesser, D. (2003). *Crisis Management in the Tourism Industry*. The United Kingdom: Butterworth-Heinemann
- Gökçen, S., Yirik, Ş. ve Yılmaz, Y. (2011). Türkiye'de Krizler ve Krizlerin Turizm Sektörüne Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2): 493-509.
- Haber Vakti. (2023). *Rus Turistlere Türkiye'deki O Çiçek Hakkında Uyarı*. Erişim: <https://www.habervakti.com/rus-turistlere-turkiyedeki-o-cicek-hakkinda-uyari> (20.08.2023).
- Hanon, W. & Wang, E. (2020). Comparing the Impact of Political Instability and Terrorism on Inbound Tourism Demand in Syria before and after the Political Crisis in 2011. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 25(6): 641-651. Doi: 10.1080/10941665.2020.1752750
- Henderson, J. C. (2007). *Tourism Crises, Causes, Consequences & Management*. United States of America: Butterworth-Heinemann.
- Huang, J. & Min, J. C. H. (2002). Earthquake Devastation and Recovery in Tourism: The Taiwan Case. *Tourism Management*, 23(2): 145-154. Doi: 10.1016/S0261-5177(01)00051-6
- Hürriyet Gazetesi. (2018). *İflas Eden Dev Otelin Önünde Eylem*. Erişim: <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/iflas-eden-dev-otelin-onunde-eylem-40852299> (20.08.2023).
- Hürriyet Gazetesi. (2016). *Uçak Krizinin Yıl Dönümünde Rus Turist Kaybı Yüzde 84*. Erişim: <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/antalya/ucak-krizinin-yildonumunde-rus-turist-kaybi-yuz-40285807> (20.08.2023).
- Iverson, T. J. (2010). Cultural Conflict: Tourists Versus Tourists in Bali, Indonesia. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality*, 4(4): . 299-310. Doi: 10.1108/17506181011081488
- Katircioğlu, S. T. (2014). International Tourism, Energy Consumption, and Environmental Pollution: The Case of Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 36: 180-187. Doi: 10.1016/j.rser.2014.04.058

- Konovalchuk, V. (2006). *A Computable General Equilibrium Analysis of the Economic Effects of the Chernobyl Nuclear Disaster*. (Unpublished Master Thesis). The Pennsylvania State University, United States of America.
- Köşker, H. (2017). Krizlerin Turizm Sektörüne Etkileri Üzerine Bir Araştırma: 2016 Yılı Türkiye Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 62: 216-230.
- LaIst. (2023). *LA's Rent Crisis Pushes Workers to The Picket Line*. Erişim: <https://laist.com/news/housing-homelessness/los-angeles-hotel-workers-writers-strike-wga-unite-here-housing-costs> (20.08.2023).
- Lamanna, Z., Williams, K. H. & Childers, C. (2012). An Assessment of Resilience: Disaster Management and Recovery for Greater New Orleans' Hotels. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 11(3), 210-224. Doi: 10.1080/15332845.2012.668653
- Martin, B. S. ve Uysal, M. (1990). An Examination Of The Relationship Between Carrying Capacity And The Tourism Lifecycle: Management And Policy Implications. *Journal Of Environmental Management*, 31: 327-333. Doi: 10.1016/S0301-4797(05)80061-1
- Marvel, W. M. & Johnson, C. B. (1997). A Crisis of Currency or Creativity? Problems and Prospects for the Swiss Hotel Industry. *International Journal of Hospitality Management*, 16(3): 279-288. Doi: 10.1016/S0278-4319(97)00011-X
- Michalko, G. (2004). Tourism Eclipsed by Crime: The Vulnerability of Foreign Tourists in Hungary. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 15(2-3): 159-172. Doi: 10.1300/J073v15n02_09
- Orchiston, C., Seville, E. & Vargo, J. (2014). Regional and Sub-sector Impacts of the Canterbury Earthquake Sequence for Tourism Businesses. *Australian Journal of Emergency Management*, 29(4): 32-37.
- Pearlman, D. & Melnik, O. (2008). Hurricane Katrina's Effect on the Perception of New Orleans Leisure Tourists. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 25(1), 58-67. Doi: 10.1080/10548400802164905
- Pizzam, A. (1999). A Comprehensive Approach to Classifying Acts of Crime and Violence at Tourism Destinations. *Journal of Travel Research*, 38(1): 5-12. Doi: 10.1177/004728759903800103
- Radic, M. N., Dragicevic, D. & Sotosek, M. B. (2018). The Tourism-led Terrorism Hypothesis-evidence from Italy, Spain, UK, Germany and Turkey. *Journal of International Studies*, 11(2), 236-249. Doi: 10.14254/2071-8330.2018/11-2/16
- Reichel, A., Fuchs, G. & Uriely, N. (2007). Perceived Risk and the Non-institutionalized Tourist Role: The Case of Israeli Student Ex-backpackers. *Journal of Travel Research*, 46(2): 217-226. Doi: 10.1177/0047287507299580
- Ricardson, G. (2007). Categories and Causes of Bank Distress During the Great Depression, 1929-1933: The Illiquidity versus Insolvency Debate Re-

- visited. *Explorations in Economic History*, 44, 588-607. Doi: 10.1016/j.ech.2007.01.001
- Ritchie, B. W. (2009). *Crisis and Disaster Management for Tourism*. The United Kingdom: Channel View Publications.
- Saveriades, A. (2000). Establishing The Social Tourism Carrying Capacity For The Tourist Resorts Of The East Coast Of The Republic Of Cyprus. *Tourism Management*, 21: 147-156. Doi: 10.1016/S0261-5177(99)00044-8
- Sinlapasate, N., Buathhong, W., Prayongrant, T., Sangkhanan, N., Chutchakul, K. & Soonsawad, C. (2020). Tourism Carrying Capacity Toward Sustainable Tourism Development: A Case Study of Phuket World Class Destination. *ABAC Journal*, 40(3): 140-159.
- Sönmez, S. F. (1998). Tourism, Terrorism, and Political Instability. *Annals of Tourism Research*, 25(2), 416-456. Doi: 10.1016/S0160-7383(97)00093-5
- Sönmez, S. F., Apostolopoulos, Y. & Tarlow, P. (1999). Tourism in Crisis: Managing the Effects of Terrorism. *Journal of Travel Research*, 38, 13-18. Doi: 10.1177/004728759903800104
- Statista. (2023). *Number of Travel and Tourism Jobs Worldwide from 2019 to 2022, with a Forecast for 2023*. Erişim: <https://www.statista.com/statistics/1268465/number-of-travel-and-tourism-jobs-worldwide/#:~:text=Global%20employment%20in%20the%20travel,totaling%20295%20million%20in%202022.> (20.08.2023).
- Tekbalkan, M. ve Uygur, A. (2022). Turizm Sektörüne ait 2011-2020 Yılları Arası İstihdam ve İş Kazası Verilerinin Analizi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 9(3): 1-17.
- The New York Times. (2017). *Hackers Use New Tactic at Austrian Hotel: Locking the Doors*. Erişim: <https://www.nytimes.com/2017/01/30/world/europe/hotel-austria-bitcoin-ransom.html> (20.08.2023).
- Thompson, D., Muriel, P., Russell, D., Osborne, P., Bromley, A., Rowland, M., Creigh-Tyte, S. & Brown, C. (2002). Economic Costs of the Foot and Mouth Disease Outbreak in the United Kingdom in 2001. *Revue Scientifique et Technique-Office International des Epizooties*, 21(3), 675-687.
- Tomazos, K. (2017). Egypt's Tourism Industry and the Arab Spring. In *Tourism and Political Change*. Eds. Butler, R. & Suntikul, W. The United Kingdom: Woodeton.
- Turizm Ajansı. (2019). *Ürgüp'te Tartışılan Asansör Değişecek*. Erişim: <https://www.turizmajansi.com/haber/urgup-te-tartisilan-asansor-degisecek-h31429> (20.08.2023).
- Turizm Gazetesi. (2023). *Rusya-Ukrayna Savaşının 1. Yılında Turizm: Avrupa Kaybetti Türkiye Kazandı*. Erişim: <https://www.turizm gazetesi.com/haber/rusya-ukrayna-savasinin-1-yilinda-turizm-avrupa-kaybetti-turkiye-kazandi/84411> (20.08.2023).

- Turizm Güncel. (2023). *Rus Turistlere Uyarı: İstanbul'da Bu Bölgelerden Uzak Durun!*. Erişim: <https://www.turizmguncel.com/haber/rus-turistlere-uyari-istanbulda-bu-bolgelerden-uzak-durun> (20.08.2023).
- UNWTO. (2013). *Economic Crisis, International Tourism Decline and Its Impact on the Poor*. Spain: World Tourism Organization.
- UNWTO. (2023). *Tourism on Track for Full Recovery as New Data Shows Strong Start to 2023*. Erişim: <https://www.unwto.org/news/tourism-on-track-for-full-recovery-as-new-data-shows-strong-start-to-2023> (20.08.2023).
- UNWTO. (2023_b). *COVID-19 and Tourism*. Erişim: <https://www.unwto.org/covid-19-and-tourism-2020> (20.08.2023).
- Virgo, J. M. (2001). Economic Impact of the Terrorist Attack of September 11, 2001. *Atlantic Economic Journal*, 29: 353-357. Doi: 10.1007/s41542-023-00157-9
- Watson, G. L. Ve Kopachevsky, J. P. (1996). Tourism Carrying Capacity: A Critical Look At The Discursive Dimension. *Tourism And Hospitality Research*, 2: 169-179. Doi: 10.1002/pth.6070020205
- WHO., (2023). *WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard*. Erişim: <https://covid19.who.int/> (20.08.2023).
- WTTC. (2023). *Economic Impact Research*. Erişim: <https://wttc.org/research/economic-impact> (20.08.2023).
- Yang, H. & Chen, K. (2009). A General Equilibrium Analysis of the Economic Impact of a Tourism Crisis: A Case Study of the SARS Epidemic in Taiwan. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 1(1): 37-60.

